

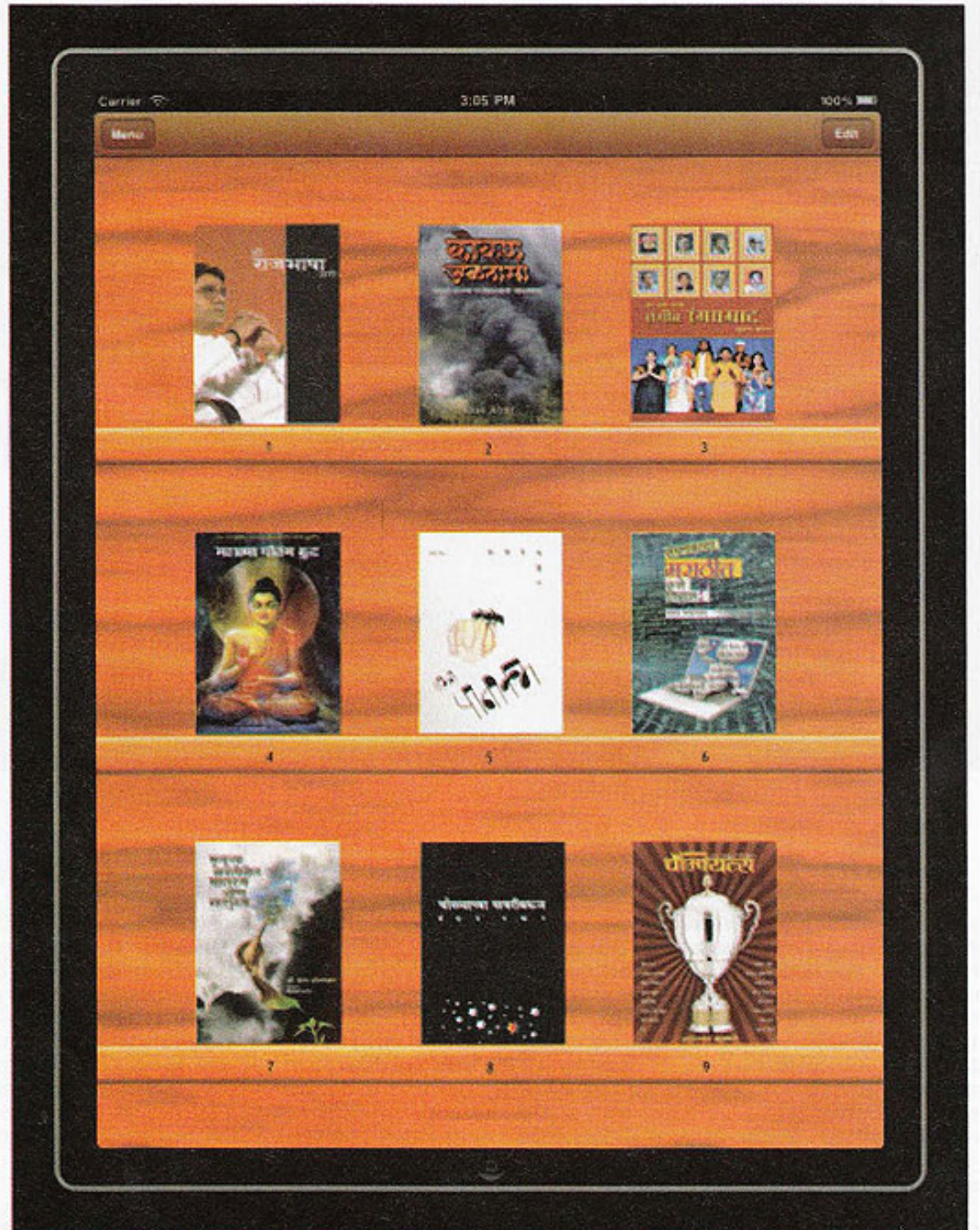
पुस्तकांचा अवघा संग्रह कायम अपुल्या संगतीला

लेखन-साहित्य आता पुस्तक-छपाई वा घरातल्या ग्रंथालयातल्या कपाटापुरतीच मर्यादित राहिली नाहीत. ती आधुनिक तंत्रज्ञानानेही आपली केली आहेत. 'ई-बुक'चं हे विश्व स्वस्त-मस्त आणि अफाट पुस्तकसंग्रहाने भरलेलं आहे. चंद्रपूरच्या अ.भा.साहित्य संमेलनानिमित्ताने या आधुनिक पुस्तकसंग्रहाच्या तंत्रज्ञान आणि व्यवहाराचा माहिती रिपोर्ट.

■ स्वाती माळी

ज्या च्या घरी नाही पुस्तकाचं कपाट, तो अकलेने सपाट! ही जुनी म्हण खरी असली तरी पुस्तकसंग्रहाप्रमाणेच त्याच्या कपाटासाठी घरात जागा उपलब्ध करणं, ही आर्थिकच नव्हे, तर अनेक दृष्टीने अडचणीची बाब झाली आहे. पण आता काळजी नको! त्यावर आता उपाय निर्माण झाला आहे तो म्हणजे- ई-पुस्तक किंवा मोबाइल-पुस्तक! छापील, बांधीव पुस्तकांसाठी कपाट वा सोबतीचे 'ओझे' वाहण्याचा खटाटोप करण्यापेक्षा आधुनिक तंत्रज्ञानाने उपलब्ध करून दिलेली पुस्तकं, खऱ्या अर्थाने पुस्तकं ही जगण्याचा साथीदार ठरत आहेत. सध्या अशी काही ई-पुस्तकं आणि मोबाइल पुस्तकं आता मराठी वाचकांच्या विश्वात अवतरली आहेत. शेकडो-हजारो पुस्तकांचं अवघं कपाटच या तंत्रज्ञानामुळे हातात आलं आहे. पण हे कपाट उघडण्यापूर्वी त्यामागचं साधं-सोपं तंत्रज्ञान समजून घ्यायला हवं.

ई-बुकचे इलेक्ट्रॉनिक डिस्प्ले आणि नॉन इलेक्ट्रॉनिक डिस्प्ले असे दोन प्रकार आहेत. इलेक्ट्रॉनिक डिस्प्लेमध्ये पुस्तक अथवा वर्तमानपत्र नेहमीच्या रूपात पण डिजिटलाईज्ड प्रकारात दिसतं. नॉन इलेक्ट्रॉनिक डिस्प्लेमध्ये त्यासोबत ध्वनी, चित्रफिती, छायाचित्रं असं बरंचसं काही पाहाता येतं. ॲमेझॉनने किंडल या उपकरणाद्वारे इलेक्ट्रॉनिक डिस्प्ले फॉर्मॅटमध्ये

बुकगंगाचे मंदार जोगळेकर: भारतातही तांत्रिक क्रांती येत्या काही वर्षांत घडून येईल आणि ई-बुक रीडर्स सर्वांच्या हातात दिसायला हरकत नाही.

पुस्तकं उपलब्ध करून सुरुवात केली. आता मात्र किंडलच्या अत्याधुनिक आवृत्त्यांमध्ये नॉन इलेक्ट्रॉनिक डिस्प्लेमुळे पुस्तकं-गाणी-फोटोज-सिनेमे यासाठी ऑल-इन-वन सोल्यूशन उपलब्ध आहे. बाकी साधारणपणे सर्वच रीडर्समध्ये अक्षरांचा आकार लहान-मोठा करणं, पुस्तकं कधी उभी तर कधी आडव्या स्वरूपात वाचणं, हे पर्याय आहेत.

बुकगंगा.कॉम यांना मराठी ई-बुक रीडिंगमधले पायोनियर म्हणायला हरकत नाही. या कंपनीने मराठीभूमीपासून दूर परदेशात राहणाऱ्या मराठी वाचकांना ऑनलाइन पुस्तकं मिळवण्याचा सोपा आणि स्वस्त मार्ग मिळवून दिला. अर्थात, केवळ मराठीच नाही, तर इतर परदेशी भाषा व भारतीय भाषांचा पर्यायही त्यांच्याकडे उपलब्ध आहे. बुकगंगा.कॉमवरची पुस्तकं वाचण्यासाठी प्रथम त्यांचे ई-बुक रीडर ॲप्लिकेशन डाऊनलोड करावं लागतं. त्यानंतर त्यांच्या साइटवरून कोणतंही पुस्तक विंडोज ऑपरेटिंग सिस्टीम असलेल्या कॉम्प्युटर/लॅपटॉपवर किंवा आयपॅडवरती डाऊनलोड करून सहज वाचता येतं. मात्र अजून तरी त्यांचा रीडर मोबाइल उपकरणांवर चालत नसल्याने पुस्तक वाचण्यासाठी म्हणून मोबाइलधारकांना याचा

लाभ घेता येणार नाहीय.

बुकगंगाने उपलब्ध करून दिलेलं ई-बुक कसं वाचावं, याविषयी माहिती देताना बुकगंगाचे संजय पेठे म्हणाले, 'वाचकांनी पुस्तकं डाऊनलोड करताना जिथे त्यांना वाचायची आहेत, तिथेच ती डाऊनलोड करावी. कारण पुस्तकांची सुरक्षितता जपण्यासाठी त्या विशिष्ट संगणकप्रणालीला लक्षात ठेवलं जातं. त्यामुळे जरी ते पुस्तक एका ठिकाणाहून ई-मेल, पेनड्राईव्ह किंवा कोणत्याही प्रकाराने दुसरीकडे नेलं तरी ते तिथे वाचता येत नाही. इतकंच नाही तर, त्या पुस्तकाची प्रिंट आऊटदेखील घेता येत नाही. जिथे पुस्तकं डाऊनलोड केली आहेत, तो संगणक काही कारणाने बदलावा लागला, तर कंपनीला विनंती करून ती पुस्तकं इतरत्र परत मिळवता येतात. परंतु आधीच्या संगणकावर ती वाचता येत नाहीत. म्हणजेच, काही करून एक पुस्तक एकाच ठिकाणी वाचता येऊ शकतं. बुकगंगाच्या ई-रीडरची आणखी एक खासीयत म्हणजे ज्या पुस्तकात ध्वनी किंवा ध्वनीचित्रफीत उपलब्ध असेल, ती तिथेच पुस्तक वाचता वाचता ऐकता-पाहताही येऊ शकते. उदाहरणार्थ, भय शून्य चित्त जेथ या पुस्तकात नरेंद्र जाधवांनी रवींद्रनाथ टागोरांच्या अनुवादित केलेल्या कविता वाचता वाचता तिची ध्वनीफीतही सोबत ऐकता येऊ शकते.'

बुकगंगा.कॉमवर क्रेडिट कार्ड, डेबिट कार्ड किंवा नेटबँकिंग असे तिन्ही पर्याय वापरून पुस्तक खरेदी करता येतं. फक्त नेटबँकिंगसाठी पुस्तक मिळण्यासाठी पैसे प्रत्यक्षात हस्तांतरित होईपर्यंत वाट पाहावी लागते.

बुकगंगाकडे आज सुमारे ४०० प्रकाशकांची ५०,००० पुस्तकं उपलब्ध आहेत. पैकी सुमारे २,००० पुस्तकं ई-प्रतींमध्ये आहेत. यांत विश्वास पाटील, भालचंद्र नेमाडे या लेखकांची सर्व भाषांमधली सर्व पुस्तकं, ग्रंथाली प्रकाशनाची सर्व पुस्तकं, लोकवाङ्मयगृह यांची काही पुस्तकं इत्यादींचा समावेश आहेत. यांत फक्त मराठीच पुस्तकं नसली, तरी जास्त भर मराठीवर देण्यात आला आहे. बुकगंगावर पुस्तकाच्या ई-आवृत्तीसाठी प्रकाशक असायलाच हवा, अशी अट नाही. लेखक स्वतःच त्यांच्या पुस्तकाची पीडीएफ पाठवून कायदेशीर मार्गाने आपल्या पुस्तकाचे ई-प्रकाशन करू शकतो. नवोदित लेखकांसाठी ही

पर्वणी म्हणायला हरकत नाही. इतकंच नव्हे, तर आपलं पुस्तक आजपर्यंत कुणी डाऊनलोड केलं, ही माहितीसुद्धा लेखकाला मिळून त्याला हवं तर तो वाचकांशी थेट संवाद साधू शकतो.

बुकगंगाच्या मंदार जोगळेकरांच्या मते, 'वाचनाची चांगली सवय जितकी लवकर लागेल, तितकी वाचनसंस्कृती वाढेल. त्यामुळे उत्तमोत्तम साहित्य शक्य तितक्या लवकर सुकरपणे आणि सुरक्षितपणे वाचकांपर्यंत पोचवणं, हे त्यांचं उद्दिष्ट आहे. तसंच लोकांनी पुस्तक कोणत्याही मार्गाने मिळवून वाचण्यापेक्षा पुस्तक विकत घेऊन वाचावं, ही सवयही त्यांना लागावी.'

पायरसी ही प्रकाशक-लेखक दोघांना मारक ठरते आणि म्हणूनच बुकगंगाच्या ई-बुक रीडर्समध्ये पुस्तक अधिकाधिक सुरक्षित ठेवण्याची काळजी घेतली जाते.

सकारात्मक दृष्टीने विचार करता तंत्रज्ञानात खूप झपाट्याने बदल घडत आहेत. पाच वर्षांपूर्वी मोबाइलधारकांच्या संख्येत प्रचंड वाढ होईल, असं वाटत नव्हतं. अशीच काही तांत्रिक क्रांती येत्या काही वर्षांत घडून येईल आणि ई-बुक रीडर्स सर्वांच्या हातात दिसायला हरकत नाही. ॲमेझॉनची आताचीच सांख्यिकी पुस्तकांपेक्षा ई-पुस्तकांचा खप दीडपटीने झाल्याचं सांगतेय. भारतातही हे घडायला फार दिवस लागणार नाहीत. आजकाल लेखक आणि प्रकाशकांनाही ई-पुस्तकांचं महत्त्व कळू लागलं आहे. त्यांचाही आपल्या पुस्तकांच्या ई-कॉपीज असाव्यात याकडे कल वाढतो आहे. प्रत्येकाला तंत्रज्ञान मिळावं आणि ते योग्य प्रकारे वापरलं जावं, यासाठीही सरकारी पातळीवर प्रयत्न होत आहेत. आकाश हा टॅबलेट संगणक अल्प किमतीत उपलब्ध केला जात आहे. त्यामुळे घरोघरी किंवा प्रत्येक विद्यार्थ्याच्या हातात अशी उपकरणं पोहोचू शकतील. तसंच शिक्षणसंस्थांसाठीच्या ई-लायब्ररी प्रकल्पाद्वारे अशा उपकरणांचा मनोरंजन अधिक आणि शैक्षणिक मूल्य कमी, असा उपयोग न होता त्यावरती क्रमिक पुस्तकं व संदर्भग्रंथांची ई-पुस्तकं विद्यार्थ्यांना उपलब्ध होऊ शकतील.